

adskilte båse i kirkerummet, der tillod alle kirkegængere at se og høre præsten uden at have kontakt med hinanden. Samme princip gjaldt for skolestuen. Man tror det næppe, før man har set fotografier af den besynderlige indretning, der bevarede helt ind i 1930'erne. Digteren H.V. Kaalund var overlærer ved Vridsløselille og brugte betegnelsen »moralsk Hospital« om fængslet. I denne poetiske omskrivning rummes hele tidens hygiejniske ambition i kombination med forestillingen om den borgerlige dannelses moralske reformkraft som nøgle til samfundsforbedring. Kaalunds egne opgørelser viser, at fangerne faktisk lærte noget af hans undervisning.

»Vridsløselille slår portene op«, hedder overskriften for kapitel 11, da bogen ca. halvvejs når til sit partikulære emne, statsfængslet ved jernbanen mellem Roskilde og København. Pointen er vel snarere, at portene faldt i. Smith peger på, at kritikken af Pennsylvaniamodellen i Amerika og andre steder allerede fra indvielsen i 1859 var så kraftig, at fængslet må betragtes som en anakronisme fra begyndelsen. Der er i bogen ikke lagt skjul på forfatterens kritiske holdning til isolationsfængslingen; denne bliver fortsat i dag bragt i anvendelse i det danske retssystem til trods for, at det empiriske materiale, der har hobet sig op siden midten af det 19. århundrede, til overflod dokumenterer, at denne behandling af fanger fremkalder stærke psykiske reaktioner, sammenbrud og mental invalidering. Den historiske kontinuitet er skræmmende, og Smith har en god sag. Så tidligt som 1867 blev det dokumenteret af ingen ringere end Vridsløselilles inspektør, Frederik Bruun. Det førte til en opblødning af den absolutte isolation, men ikke til en reform af hele systemet. Isolationen var så gennemført, at fangerne blev iført en hætte med to kighuller, når de skulle bringes til og fra gårdture, der også foregik i adskilte bure. Hætten er kendt fra billedet af Louis Pio som fange i netop Vridsløselille. Hvorfor netop isolationen slog så stærkt igennem i Skandinavien, kan Smith ikke forklare. Han synes at antyde myndighedernes magelighed og/eller inkompetence som mulig forklaring. Det kan meget vel være.

Tanken om den fuldstændige disciplinering af fangerne forblev en utopi, som Smith viser. Bruddene på ordensreglerne var hyppige og opfindsomme. Det lykkedes ikke at gøre fuldstændig vold på menneskene. Dermed har Smith også fundet det væsentligste brændstof til en kritik af Foucaults fængselshistorie, fordi Foucault i høj grad går ud fra normative kilder. Smith kan dokumentere, at normerne ikke kun blev overskredet, men også modificeret i praksis. Det lykkedes ikke for dette moderne oplysningsprojekt at omdanne mennesket i sit eget billede.

Smith afvejer det generelle og specifikke, teori og empiri, historisk dokumentation og nutidsrelevans ganske fornuftigt. En god sammenfatning, registre og bilag fuldender billedet af en vellykket bog.

Jes Fabricius Møller

PER ELIASSON: Skog, makt och människor. En miljöhistoria om svensk skog 1800-1875, Kungl. Skogs- och lantbrukshistoriska meddelanden 25, Stockholm 2002, 453 s.

Svensk skovbrug adskiller sig på mindst ét afgørende punkt fra dansk: der er meget mere af det. På trods af – eller måske snarere på grund af – landets overflod af skov, er skovhistorie imidlertid først inden for de seneste årtier blevet et faghistorisk forskningsområde i Sverige. Og Per Eliasson afhandling *Skog, makt*

och människor fra 2002 udgør et vendepunkt i denne unge historiografiske tradition. Samtidig er den en fornem repræsentant for den 'miljøhistorie', der har betydelig større udbredelse i Sverige end i Danmark.

Bogen beskriver udviklingen fra en strengt reguleret men rent eksploiterende skovudnyttelse til moderne skovbrug karakteriseret ved ressourcemæssig bæredygtighed forstået som en træproduktion baseret på planmæssig foryngelse, pleje og hugst. Med en landbrugsmetafor betragtedes dette tyskinspirerede højskogsbrug som 'skovdyrkning' (skogsodling). Som sit fornemste mål havde det en langsigtet forsyningsikkerhed byggende på en kvantificérbar forudsigelighed. Menneskets overvindelse af naturen indebar også en bemestring af fremtiden.

Skovudnyttelse og træproduktion har af indlysende årsager altid spillet en fremtrædende rolle for det svenske samfund. Per Eliasson formår derfor at anvende skovbruget som en prisme for centrale forandringer, der rækker langt ud over snæver skovhistorie. Undersøgelsens genstandsfelt defineres således (s. 26), som »*hur förändringar i förhållandet mellan natur och samhälle resulterade i ett nytt sätt att utnyttja naturen. Den samhällseliga beslutsprocess som hanterade detta naturutnyttjande, eller det som kallats den socioekonomiska nivån på det sätt som miljöhistoria teoretiskt definerats, är fokus för undersökningen. I en sådan beslutsprocess är ett konfliktperspektiv, där konflikten gäller naturresursen trä centralt*«.

Afhandlingen gennemspiller fem indbyrdes forbundne temaer. For det første – og materielt grundlæggende – belyses naturforandringernes årsager og konsekvenser. Det drejer sig blandt andet om frygten for forværring af vandhusholdning og klima som følge af omfattende fladehugster i Norrland i 1860erne og '70erne, der bidrog til at gøre skovenes fremtid til et bredt samfundsanliggende. Men mere centralt står en meget grundig analyse af statsmagts tiltagende mangel på egetømmer gennem periodens første del.

For det andet blotlægger Eliasson de interesse modsætninger og magtforhold, der blev berørt af, og som udgjorde et centralt element, i indførelsen af moderne skovbrug. I fokus står her især modsætningen mellem almene og individuelle interesser, og det vil i vid udstrækning sige mellem produktion af fødevarer (afgræssede eller slæde enge) og af tømmer (skyggende træer). Denne interesse modsætning var dog gennem hele perioden spundet ind i en anden konflikt, nemlig mellem centralmagt og lokalsamfund. Og der var vel at mærke ingen entydige og konstante sammenhænge mellem de to konflikttemaer. Af fiskale grunde fremmede den svenske statsmagt således i ældre tid landbrugsinteresser og udmarkens kolonisering, mens den i periodens sidste del i stedet søgte at sikre en fremtidig træproduktion.

I konflikten mellem centralmagt og lokalsamfund stødte landbosamfundets sædvaner ofte mod en tiltagende statslig interventionisme. Samtidig opfattede forskellige samfundsgrupper natur og naturlighed meget forskelligt, hvilket fik afgørende betydning for deres holdning til indførelsen af moderne skovbrug.

Endelig er afhandlingens sidste gennemgående tema Sveriges indlejring i den internationale videnskabelige udvikling af skovbrugserhvervet. Alle udviklingens fremmeste aktører – fra grundlæggeren af Statens Skogsinstitut i 1828 Adolf Israel af Ström til Carl Adolf Björkman, der i 1860erne reformerede det svenske statsskovbrug – var inspireret af udenlandske erfaringer.

I sin definition af miljøhistorie lægger forfatteren sig tæt op ad den fremtrædende tyske skovhistoriker Joachim Radkau og (især) amerikaneren Donald Worster. Sidstnævnte citeres hyppigt for sin tredeling af miljøhistoriens gen-

stand: 1) naturgrundlaget, 2) dets udnyttelse og 3) synet på naturgrundlag og -udnyttelse. Der er tale om tre overlappende kategorier, der ideelt – men vist kun også ideelt – skal behandles i deres totalitet. I denne aftapning prætenderer miljøhistorien altså et helhedsperspektiv. Men hverken for Worster eller for flertallet af hans disciple lykkes denne afbalancerede inddragelse af alle de tre interagerende niveauer generelt særlig godt. Det gør den til gengæld for Eliasson.

Man kan i den svenske miljøhistoriske tradition, der tog sin begyndelse i 1970'erne, skimte konturerne af i hvert fald to forskellige tendenser. Den ene repræsenteres af blandt andre Sveriges eneste professor i miljøhistorie, idehistorikeren Sverker Sörlin, som primært har beskæftiget sig med natursynets historie og dets nedslag i handling og formning af landskabet. Den anden tager sit udspring i Birgitta Odéns politisk orienterede miljøhistoriske projekt, der var ansporet af aktuelle miljøproblemer. Det er til denne sidste tendens, hvor miljøhistorie overvejende er karakteriseret som miljø*problem*historie, at den foreliggende afhandling slutter sig. Naturudnyttelsen betragtes som udtryk for politiske interesser og konstituerer derved i sig selv en politisk diskurs (s. 374).

En analyse af denne skovbrugsfaglige og politiske diskurs er afhandlingens grundstamme, idet de ofte meget omfattende rigsdagsforhandlinger om skovpolitiske emner sammen med egentlig skovbrugsfaglige diskussioner i en mere snæver personkreds udgør det væsentligste kildegrundlag. Bogens periodisering er således baseret på rigsdagsdebatternes ændrede temaer: 'skogsordningens tid 1809-18', 'förändringens tid 1823-30', 'skogshushållningens tid 1834-41', 'allmännyttans tid 1844-58' og 'statsskogsbrukets tid 1859-75'. På denne måde lægges der imidlertid for stor vægt på kronens og skattebøndernes forhold, mens vor viden om, hvad der skete på den tredjedel af det svenske jordegods, som i 1825 var privatejet fæstegods (frälse), forbliver beklageligt underbelyst.

Blandt afhandlingens centrale resultater er en påvisning af, hvordan et feudalt men centralistisk fordelingssystem, som endnu ved 1700-tallets slutning regulerede udnyttelsen af potentielle tømmerege, blev forladt i 1800-årenes første årtier. De med kongekrone stemplede, særligt beskyttede egetræer voksede som regel på engene, og for at reducere deres skadelige skyggevirkning, beskar (stævned) bønderne dem. Den gentagne stempling og stævning efterlod ofte træerne med sår, der gjorde dem til lette ofre for infektionssygdomme, og antallet af anvendelige ege faldt drastisk i perioden 1790-1825. Det kan i den forbindelse undre, at Gotland stort set gik fri af denne ellers kraftige tilbagegang.

Konkurrencen mellem træ- og fødevarerproduktion i en tid med stigende efterspørgsel efter begge dele var et af udtrykkene for den immanente konflikt mellem centralmagt og lokalsamfund, men som nævnt var fronterne ikke entydige. Begge parter varetog til dels modsatrettede og foranderlige interesser, og konflikten blev først løst gennem en separation af skovarealet, der i store træk svarede til den danske skovudskiftning. Skovene blev med andre ord opdelt i fremtidige træproduktions- og græsningssektorer. Når kronen i denne forbindelse afstod ganske store skovarealer, var der ikke som hidtil antaget tale om et finanspolitisk betinget salg (et 'förskingrande av kronoskogarna'). Afståelsen var resultatet af en funktionsdifferentiering, hvor statsskovene blev forbeholdt fremtidig træproduktion, mens bønderne til gengæld fik græsningsarealer og høslætunge uden skov.

Moderne skovbrug med afdrift og foryngelse i parceller, som i Danmark kendes fra 1760erne, blev indført i de kongelige sydsvenske skove (kronoparker) og almindinger gennem 1830erne og '40erne. Og denne i sig selv rent skovbrugstekniske fornyelse fik dybtgående konsekvenser for landbosamfundets forståelse af ejendomsret. Traditionelt havde man nemlig i Sverige (som i resten af Europa) ikke betragtet hugst af træer, der tilhørte en anden, som rigtigt tyveri. Det opfattedes som husbehovsran, som ofte blev imødegået temmelig lemfældigt og uden anvendelse af vanærende strafformer. Men når skoven ikke længere var groet af sig selv, men tværtimod et resultat af andre menneskers arbejdsindsats, måtte hugst af dens træer straffes som tyveri.

Netop straffen for ulovlig hugst var således gennem hele perioden et yderst påtrængende politisk spørgsmål. Og først da husmandsstanden i stigende grad begyndte at udgrænse sig som en særskilt klasse, kunne dens repræsentanter på Riksdagen gå ind for at betragte ulovlig hugst som tyveri. En anden faktor var dog antagelig lige så betydningsfuld. I Norrland, hvis skove med Bertil Boëthius' ord blev »parterat som ett slaktdjur«, blev skovtyveriet i 1860erne og '70erne nærmest industrialiseret (Baggböleri). Det ophørte altså med at rette sig mod de umiddelbare husbehov, og dermed blev dets karakter af tyveri åbenbar.

Blandt andet som følge af store naturgeografiske variationer, var indførelsen af moderne skovbrug i Sverige præget af store forskelle. I Sydsverige udviklede Ström således et skovdyrkningssystem, der sigtede imod frembringelse af den størst mulige mængde store tømmertræer til flåden. I bjergværksegne formede Carl Ludvig Obbarius et system, som særlig tog hensyn til malmproduktionens stadige brændselsbehov, hvorfor det i modsætning til Ströms skovbrug sigtede mod et jævnt produktionsniveau. Og efterhånden som Norrland kom på dagsordenen, måtte den statslige skovforvaltning atter godkende plukhugst som skovbrugsform for at imødegå mulige klimaforringelser.

Det understreges i denne sammenhæng, at indførelsen af moderne skovbrug i Sverige ikke fandt sted i et tomrum. Men den internationale indflydelse var todelt. De sydlige dele af landet modtog (i periodens første del) kontinental påvirkning fra først og fremmest Tyskland, mens påvirkningen i nord (i periodens sidste del) især kom fra den samtidige udnyttelse af nåleskovsområder i Canada, USA, Norge og Finland.

Afsluttende konkluderer forfatteren, at »*indförandet av skogsbruk i Sverige har ett tydligt samband med det agrara samhällets växande naturresursproblem, att det kräver långtgående förändringar i fördelningssystemen genom avskaffande av de traditionella rättigheterna till skogsutnyttjande, att äldre värderingar kring träd och skog endast mycket långsamt förändras av det nya skogsbrukets införande*« (s. 373). Det moderne skovbrug indføres altså i Sverige som følge af en øget konkurrence mellem tømmerproduktionen og landbosamfundets skovudnyttelse, som dybest set udsprang af 1800-tallets voldsomme befolkningstilvækst. Så man sidder som læser tilbage med det klare indtryk, at hovedforklaringen på den beskrevne udvikling i virkeligheden er demografisk. Men det er den måske – i god populationsbiologisk ånd – i virkeligheden i al god miljøhistorie?

'Skog, makt och människor' er en meget omfattende og overordentlig kyndig analyse af det afgørende skel i svensk historie, som angelsaksiske forskere har benævnt the forest transition. Med sin miljøhistoriske tilgang til emnet fremdrager forfatteren sammenhænge, der ikke var indlysende, før de blev beskrevet her. Sverige har med denne bog virkelig fået en skovhistorieskrivning, der står mål med landets skovareal.

Bo Fritzboeger